

In het dorp wordt verteld dat de Duitsers alle mannen en alle jongens van zestien en ouder doodschieten als er verzet wordt gepleegd. In Brussel en Antwerpen – zo wordt gezegd – worden er elke nacht razzia's gehouden. In de klas legt meester Notelaers uit wat een razzia is. 'Dan vallen de soldaten zomaar de huizen binnen,' zegt hij. 'Het beste is dat iedereen zich een beetje gedeisd houdt, niemand heeft er voordeel bij als de bezetters worden uitgedaagd.' Dan zwijgt hij even en hij kijkt de leerlingen een voor een aan. 'Het kan geen kwaad om te onthouden dat de oorlog een groot onrecht is. Geen enkel land mag zomaar een ander land aanvallen.'

Twan knikt. Hij zal het onthouden.

Buiten is het volop zomer. Alles groeit en bloeit, de hemel is strakblauw, het koren geel. Als het waait, golft het als een zee. Zarre kijkt er niet naar, maar Twan vindt het prachtig. Ze lopen zwijgend door de bossen, ze luisteren naar het kreunen van de dennen, schrikken als plotseling twee eeksters met veel gedruis opvliegen. Zarre zegt: 'De konijnen vreten hun buikje rond, ze zitten dik in het vlees, ik zal Leo

in het oog moeten houden.'

Als Twan thuiskomt, zegt zijn vader: 'We moeten konijnen houden. Jij en Stiena moeten gras snijden en paardenbloemen zoeken.'

Hij timmert een groot hok en legt stro op de bodem. 's Avonds tekent Twan konijnen met grote ogen en lange oren. Maar tanden, hoe teken je die?

En weer marcheren er soldaten. Stiena en Twan horen de bespijkerde laarzen dreunen op de straatstenen. De soldaten lijken op elkaar, ze dragen hetzelfde uniform, dezelfde rugzak, hetzelfde geweer dat blinkt in de zon. Net een lange rij broers, denkt Twan. Hoe zou het voelen als je broer wordt doodgeschoten? De soldaten zingen. ‘Erika!’ klinkt het tweestemmig en ‘Und das heisst, Erika.’

Stiena en Twan vinden het prachtig. Moeder zegt dat het eten klaar is. In de keuken lopen er vliegen over het plafond, vader staart zwijgend in zijn bord, het is binnen net zo stil als buiten.

‘Ja maar, ja maar,’ zegt moeder, ‘het is niet omdat het oorlog is, dat we onze mond moeten houden.’ Maar zelf zwijgt ze ook.

Waarom zeggen ze niks, vraagt Twan zich af. Zijn ze bang dat Stiena en ik dingen horen die we niet mogen horen? Na het eten maakt Stiena haar sommen, en Twan leest in zijn aardrijkskundeboek dat Zwitserland hoge bergen heeft en Oostenrijk diepe dalen. Hij denkt: waren we maar in Zwitserland. Dan konden we schuilen in een grot als de

Stuka’s komen. Zo’n berg krijgen ze nooit kapot.

’s Anderendaags komt Zarre zingend aanlopen.
‘Luister,’ zegt hij, ‘ik ken iets moois!’

Hij zingt:

*O, gij kleine herdersjongen,
wat zijt ge toch begonnen?*

*Met uw bommen en uw handgranaten
zult gij nooit in Engeland geraken.*

‘Het gaat over Hitler,’ legt Zarre uit.

Twan kijkt Zarre nadenkend aan en zegt dan: ‘Ik ben ook niet in Engeland. Ik ben hier. En Hitler is er, met Stuka’s en bommen. Ik wou dat hij echt een kleine herdersjongen was.’

Zarre haalt zijn schouders op en steekt twee katapulten in de lucht. ‘Kom, we gaan vogels schieten.’

10

Soms kruipt Twan overdag in de abri. Het is er donker en stil, en het ruikt er muf. Stel dat er 's nachts vliegtuigen komen met hun buik vol bommen, denkt hij, is het dan veiliger in de schuilkelder dan in ons huis? Misschien blijft het huis gespaard en vallen de bommen op de abri. Eén enkele bom, en we zijn morsdood. Twan wordt opeens bang. Hij kruipt de abri uit, knippert met zijn ogen als hij weer in het zonlicht staat. Hij kijkt om zich heen. Neen, denkt hij, schuilen kan hier niet, we hebben Zwitserse bergen nodig.

Het gerucht gaat dat in Antwerpen duizenden mensen het standbeeld van koning Leopold onder bloemen hebben bedolven, ook al mocht dat niet van de Duitsers. Ook gaat het gerucht dat de bazin van café Kempenland met Duitse soldaten danst en dat er jonge vrouwen over de vloer komen die champagne drinken met de officieren.

‘De mensen zeggen zoveel,’ zegt de vader van Twan, ‘je moet dat allemaal niet geloven.’

Maar de mensen vertellen het zo vaak, dat het waar wordt.

Het is ook waar dat Zarre, Twan en Stiena zich van die geruchten niet echt veel aantrekken. Ze leren hun lessen, maken hun huiswerk en trekken eropuit. Zarre kent de wijde omgeving van het dorp als zijn broekzak. Ze lopen nooit verloren.

In augustus hangen de bomen vol oogstappels.

‘Nu lijden de mensen nog geen honger,’ zegt meester Notelaers, ‘maar ik ben bang dat dat nog komt. In heel Europa heeft de bevoorrading van de Duitse legers voorrang. Zelfs in ons dorp zullen we de gevolgen daarvan spoedig voelen.’

Twan kan het zich niet voorstellen. Hoe kunnen we honger lijden als de bomen vol vruchten hangen, vraagt hij zich af.

De vader van Zarre heeft twee varkens gekocht. ‘Voor spek en koteletten,’ zegt Zarre, ‘en hammen en bloedworst.’ Het water komt Twan in de mond als hij dat hoort.

Oorlog of niet, er worden kinderen geboren en er sterven mensen. De zon blijft schijnen. Op de speelplaats van de jongensschool lopen Duitse soldaten heen en weer. In het schuurtje vertelt meester Notelaers over Adam en Eva en daarna over Kaïn en Abel. Hij zegt dat Kaïn de eerste moordenaar was en dat het moorden daarna nooit meer heeft opgehouden. Over de Duitsers zegt hij niets, maar

Twan weet wat hij bedoelt.

De mensen zeggen dat meester Vroonen Duitsgezind is. ‘Wacht maar tot na de oorlog,’ zeggen ze, ‘dan krijgt hij de rekening gepresenteerd.’ Dat zeggen ze ook van alle anderen die collaboreren met de Duitsers. Over molenaar Konings en veldwachter Segers, en natuurlijk over de bazin van café Kempenland. ‘Dat zijn allemaal zwarten! We steken hun kot in brand,’ zeggen ze, ‘wacht maar!’

Maar voorlopig moeten ze machteloos toezien hoe degenen die met de Duitsers heulen hun zakken vullen. ‘En als iemand een vinger naar hen uitsteekt, grijpen de Duitsers onmiddellijk in,’ wordt er verteld.

‘Meester Vroonen heeft geen schrik van de soldaten,’ zegt Zarre. ‘Hij is hun beste vriend.’

‘Waarom?’ vraagt Twan. ‘Wil hij niet dat de Duitsers opkrassen?’

Zarre haalt zijn schouders op, hij zegt gewoon na wat hij van zijn vader en diens vrienden hoort.

De meeste mensen zwijgen over de Duitsers. Ze proberen te doen alsof ze er niet zijn. Meester Notelaers vertelt over de Openbaring van Johannes. Hij zegt dat er, bij het breken van het zesde zegel, een hevige aardbeving ontstond. *‘En de zon werd zwart als een haren zak en de maan werd helemaal rood als bloed. En de sterren vielen op aarde als late vijgen, door een stormvlaag van de boom geschud. En het*

uitspansel kromp ineen als een boekrol die wordt opgerold, en alle bergen en eilanden werden van hun plaats gerukt. Zo leest meester Notelaers haast de hele voormiddag lang. Hij leest dat de koningen, de rijken, de vrijen en de slaven wegcropen in spelonken en rotsspleten. Waren er hier maar bergen met rotsspleten en spelonken, denkt Twan. Het hele dorp zou er in wegkruipen.

Twan tekent tot hij kramp in zijn vingers krijgt. Hij doet dus wat meester Notelaers heeft gevraagd. Hij tekent de kerktoeren uit het hoofd, met op de top de haan die blinkt in de zon, en duiven en kauwen, cirkelend langs de galmgaten. Hij tekent golvend koren en bomen en het nest van een ekster, een stevig bouwsel met een dak erop. Als hij tekent, vergeet hij alles. De oorlog bestaat niet meer, zijn vader is niet somber en zijn moeder niet bang. Zarre verkoopt geen stoere praat en Stiena... Ach, Stiena is lief en geduldig zoals altijd.

Meester Notelaers blijft hem aanmoedigen. 'Kom maar binnen,' zegt hij, als Twan op een zondagmiddag langskomt. Meester Notelaers haalt zijn boeken met afbeeldingen van schilderijen uit de kast. Hij spreekt over lijnperpectieven en clair-obscur en schaduwspel en olieverf. Samen kijken ze naar schilderijen van Van Gogh en Rembrandt en Renoir. Twan kijkt zijn ogen uit. Dit is geluk.

Op de velden wordt het aardappelloof verbrand. Zarre pookt het vuur op met een stok. Gensters vonken. Twan vist een zwartgeblakerde aardappel uit de as. Hij pelt hem en eet hem op. 's Nachts begint het hard te waaien, zo hard dat het dakgebinte kraakt, maar Twan heeft er geen last van. Hij houdt van stormwind. Stiena kruipt diep onder de dekens.

In de catechismusles vertelt de pastoor over Allerheiligen en Allerzielen. Hij zegt dat alle doden zullen verrijzen, later, aan het einde der tijden. 'Wie zonder doodzonde is gestorven, zal zetelen aan de rechterhand van de Heer,' zegt hij. Twan probeert het zich voor te stellen, maar het lukt hem niet. Hoe kunnen alle graven van alle doden opengaan aan het einde der tijden? En wat met de vissers die op zee verdronken zijn en wat met wie verbrand is, doodgebliksemd of vermoord en in stukken is gesneden, gebombardeerd? Zulke wrede dingen gebeuren, de pastoor heeft het zelf verteld toen hij het over de tien geboden had en over de zondigheid van de mensen. Als Twan aan Zarre

vraagt wat hij denkt van de doden en het einde der tijden, kijkt die hem verbaasd aan. 'Waar jij je mee bezighoudt,' zegt hij, 'wij hoeven dat niet te weten.'

Twan droomt van Kaïn en Abel. Kaïn heeft een inktzwarte baard. Zijn handen zijn groot als kolenschoppen. Abel heeft een zacht gezicht. Hij glimlacht. Hij kijkt naar het blauw van de hemel.

Kaïn schreeuwt. Hij heeft een knots. Hij zwaait ermee. Hij slaat ermee. Hij slaat Abel het hoofd in. Bloed spat op. Abel valt. Hij roept niet. Hij schreeuwt niet. Hij ligt daar. Twan ziet hem. Hij ziet dat Kaïn wegloopt. Niemand helpt Abel. Twan denkt: ik moet het doen! Ik moet Abel helpen! Als ik hem red, stopt het moorden. Ik moet het moorden laten stoppen. Maar hij kan zich niet bewegen.